

УДК 339

З. В. Герасимчук

Луцький державний технічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТРУКТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГОСПОДАРСТВ РЕГІОНУ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

© Герасимчук З.В., 2001

Наголошується на необхідності структурних змін господарства регіону для досягнення сталості розвитку. Визначено зміст і мету структурної регіональної політики. Для побудови ефективної моделі структурних реформувань розглянуто світовий досвід та вітчизняні підходи до формування методів і моделей структурного регулювання економіки держави. Запропоновано принципи розміщення та раціонального функціонування продуктивних сил. Виділено пріоритети структурної перебудови в Україні.

In the article is emphasized on need of structured changing a facilities of region for the achievement of sustainable of development. Determined contents and purpose structured regional politicians. For the reason buildings efficient models structured, considered world experience, and domestic approaches to shaping the methods and models of structured regulation of economy of state. Offered principles of accommodation and rational operation of productive power. Marked priorities of structured realignment in the Ukraine.

Структурне регулювання регіонального розвитку виступає складовою економічної політики держави. Цей напрямок в царині державного регулювання сформувався у зв'язку з посиленням територіальної диференціації розвитку, нагромадженням регіональних, соціальних і екологічних проблем.

Аналіз основних тенденцій і суперечностей існуючої структури української економіки свідчить про істотне загострення структурних проблем. Сучасна українська економіка та фінансова кон'юнктура вимагає зосередити увагу на основних напрямках структурних змін з урахуванням вимог сталості розвитку, які сприяли б кардинальному поліпшенню ситуації в країні. В Україні в умовах кризи акцент необхідно робити на пошуку балансу між інтересами майбутнього і гострими вимогами сьогодення.

Трансформація структури господарських комплексів регіонів – це складний динамічний процес, який формується під впливом багатьох факторів і відбувається в рамках тенденцій зміни аналогічної структури національного комплексу. Удосконалення такої структури господарських комплексів різних ієрархічних рівнів вимагає цілеспрямованої й динамічної політики реформування розвитку національного комплексу на засадах сталості, виваженої регіональної політики сталого розвитку, а також реалізації оперативних локальних заходів.

Здійснення структурної перебудови економіки – необхідна умова забезпечення економічної, екологічної та соціальної безпеки й створення самодостатньої, потужної національної економіки складного типу. Кардинальна реконструкція господарського комплексу країни, вдосконалення його функціональної і територіальної структури зміцнить економічний потенціал Української держави і, зокрема, її регіонів, її здатність до виживання й розвитку.

Проблеми структурної перебудови національної економіки викликають підвищений інтерес науковців, практиків та працівників урядових структур. Однак сьогодні не склалось чіткого методичного підходу до розгляду структурних змін в економіці перехідного періоду, особливостей структурних трансформацій господарств регіонів, формування механізмів структурних змін економіки на засадах сталого розвитку.

Водночас сучасні економічні процеси зумовлюють необхідність комплексного дослідження структурних змін економіки регіону з урахуванням особливостей сталості розвитку, з метою подальшого визначення загальних і специфічних тенденцій розвитку економіки держави.

Дуже важливе значення для вирішення проблем структурної трансформації господарства регіонів у перехідний період має подальша розробка теоретичних питань сталого розвитку і раціонального розміщення продуктивних сил та формування механізмів для їх ефективної реалізації, а саме:

- визначення мети структурної перебудови економіки регіонів;
- визначення основних факторів, що зумовлюють розвиток та розміщення продуктивних сил;
- всебічну оцінку нинішньої економічної, екологічної та соціальної ситуації в регіонах України через призму продуктивних сил;
- визначення пріоритетних напрямків структурної трансформації економіки регіонів з метою вирівнювання їх розвитку;
- формування моделі структурної трансформації господарства регіонів;
- розробка механізмів реалізації регіональної політики сталого розвитку у галузі структурних реформувань економіки регіонів, які б враховували реалії сучасного перехідного періоду.

Метою нової регіональної політики сталого розвитку в галузі структурної перебудови і в забезпеченні виходу з економічної кризи є здійснення перетворень у напрямі створення багатоукладної ефективної економіки, основаної на ринкових відносинах, нових мотиваціях до праці, орієнтованої на раціональне використання наявних ресурсів, поступове поліпшення рівня якості життя та соціального захисту населення, збереження довкілля.

Структурна політика – це комплекс науково обґрунтованих заходів, спрямованих на оптимізацію функціонально-компонентної й функціонально-територіальної структури господарства України, вдосконалення внутрішньогосподарських пропорцій, повну збалансованість усіх галузей, поглиблення економічних і технологічних зв'язків між ними, кооперування, комплексування й комбінування виробництва та формування такого господарського механізму, який був би максимально соціально орієнтованим, економічно високо-ефективним, технологічно найдосконалішим, структурно завершеним, екологічно безпечним, інтегрувався у світовий економічний простір і відповідав усім вимогам і параметрам незалежної держави.

Отже, концепція структурної політики держави полягає у формуванні структурно завершеної господарської системи, підсистемами якої є регіональні господарства. Виходячи з цього, метою регіонального структурного регулювання є забезпечення функціонування національної економіки як цілісної системи на базі оптимального розміщення продуктивних сил, з урахуванням місцевих ресурсів, існуючих систем розселення, особливостей історичного розвитку та екологічної безпеки регіону. Оптимальність у цьому випадку визначається, з одного боку, рівнем розвитку соціально-економічних потенціалів регіонів, а з іншого – загальною ефективністю національної економіки з огляду на місце у світовому економічному просторі.

Структура економіки характеризується за допомогою визначених пропорцій, що виражають співвідношення взаємозалежних частин єдиного цілого – економіки країни.

Найважливішими питаннями структурної політики в макроекономічному аспекті є: по-перше, вибір і обґрунтування співвідношень між темпами росту всієї економіки і тих її галузей, що забезпечують НТП, між виробництвом засобів виробництва і виробництвом предметів споживання, між видобувними галузями, і галузями, що обробляють сировину і матеріали, між фондами споживання й накопичення, нарешті, між галузями АПК, по-друге, визначення впливу зрушень у галузевій, вартісній, територіальній і соціальній структурі виробництва на економіку загалом, їх врахування при розробці й прийнятті управлінських рішень. Цілеспрямоване регулювання цих співвідношень покликано забезпечити динамічну рівновагу усіх структурних елементів економіки. Звідси випливає вимога динамічної усталеності поступального розвитку економіки, її структурної збалансованості.

Необхідність сталого збалансованого розвитку народного господарства впливає із законів економічного розвитку. Їх дія спрямована на забезпечення пропорційності розвитку всього народного господарства та дотримання відповідності між усіма структурними елементами економіки, між потребами суспільства, з одного боку, й ресурсами, з іншого, на розподіл і ефективне використання із метою найповнішого задоволення потреб суспільства при мінімізації витрат праці, а також завдання мінімальної шкоди довкіллю [4].

Існує тісна взаємозумовленість структури й збалансованості системи, що динамічно розвивається. Будь-яке порушення збалансованості призводить до небажаних структурних наслідків. Можна сказати, що при здійсненні будь-якого структурного перетворення необхідно, щоб управління розвитком спрямовувалось на забезпечення збалансованого руху системи у визначеному напрямі, тобто прагнуло до сталості розвитку.

Для побудови ефективної моделі структурних реформувальних господарського механізму регіону доцільно розглянути світовий досвід апробації методів структурного регулювання економіки держави та її регіональні аспекти.

Світова практика нагромадила значний досвід більш та менш успішних прикладів здійснення такого складного процесу, як реструктуризація національної економіки. Для нашої країни, яка розпочинає оптимізацію структури національного господарства, подолання залишеної після розпаду СРСР некомплексності та незбалансованості відтворювальних механізмів, всебічна оцінка позитивних та негативних прикладів цього досвіду мають першочергове значення.

Розглянемо моделі реструктуризації: в країнах з розвинутою ринковою економікою та в державах, що проводять постсоціалістичну трансформацію суспільно-економічного ладу.

Щодо першого зазначеного вище типу, то найбільшу увагу привертає японська модель (з її модифікаціями в Південній Кореї та на Тайвані), та модель нових індустріальних держав Південно-Східної Азії, так званих “азіатських тигрів”, та модель країн Західної Європи.

Японська модель базується на державній політиці селективного створення за допомогою ринкових підойм потужних корпорацій, здатних вести конкурентну боротьбу на внутрішньому та зовнішньому ринках, насамперед за рахунок використання високих технологій. Складовими частинами японської політики в цьому питанні були формування великого експортного сектора, експансія на світові ринки товарів та потім – інвестицій, орієнтація на масову закупівлю патентів, протекціоністський захист національних виробників та фінансової системи. Слід відзначити також виражений селективний підхід в індустріальній політиці, досвід застосування якого міг би прислужитися і в Україні.

Південна Корея додатково відкрила ще й ринок для інвесторів, а Тайвань – й більшою мірою внутрішній товарний ринок, що сприяло підвищенню зовнішнього впливу на конкурентоспроможність вітчизняних виробів.

Азійські НІД (крім Тайваню та Південної Кореї) пішли іншим шляхом, максимально відкриваючи національну економіку, створюючи вузькоспеціалізоване експортне виробництво, розраховане на затвердження в окремих сегментах світового ринку. Для деяких країн (Сінгапур, Малайзія, Гонконг та ін.) характерною рисою стала додаткова спеціалізація на офшорних операціях, створенні потужної морської інфраструктури, розвитку туризму тощо.

Розвинуті країни світу за рахунок постійного вдосконалення організації виробництва забезпечують понад 20% приросту національного доходу. Основними напрямками регіональної політики структурної трансформації розвинутих країн світу є прагнення до найбільш збалансованого розміщення продуктивних сил.

Основними важелями реалізації цього напрямку є:

- а) контроль за розміщенням приватних інвестицій;
- б) створення пільгових умов для приватного капіталу;
- в) роздержавлення державних підприємств.

Для України, зважаючи на те, що у кризових умовах процеси трансформації ведуть до значних негативних соціальних наслідків, доцільно зосередити увагу на тому, що у цих країнах, поряд з впливом держави на розміщення виробництва, спостерігається посилення її втручання і у рішення питань розміщення і використання трудових ресурсів. З метою створення бажаної “географії” трудових ресурсів держава використовує такі заходи: зниження податків, створення за рахунок держави об’єктів соціальної інфраструктури, надання спеціальних “житлових позик” для громадян, навчання і перепідготовка кадрів за рахунок держави, встановлення надбавок до зарплати для тих, хто працює у несприятливих кліматичних умовах.

Наступним досить важливим напрямком регіональної структурної політики розвинутих країн є розвиток депресивних регіонів. Більшість із депресивних в минулому індустріальних регіонів Західної Європи нині вже мало чим нагадують кризові території. Окрім того, індустріальні осередки займають в межах таких регіонів не більше ніж 10-12% території.

Досвід реструктуризації депресивних старопромислових регіонів показав, що основою їх стабільності послужив розвиток наукомістких галузей, сфери ділових послуг, рекреації. Однак часто проводилась “пасивна санація”, тобто сприяння еміграції вивільненої робочої сили в інші райони. Ці заходи є досить актуальними в умовах української економіки.

Ще одним напрямком структурної перебудови розвинутих країн світу є стимулювання слаборозвинутих регіонів і галузей. Що стосується слаборозвинутих галузей економіки, то цікавим буде досвід передбачення в межах регіональних програм різного роду субсидій, пільг і преференцій для розвитку транспортної інфраструктури, технополісів, сфери послуг тощо.

Регулювання розвитку агломерацій, мегаполісів є актуальним напрямком трансформаційних процесів економіки розвинутих країн. Досвід регулювання особливо доцільно застосовувати в умовах України для східних регіонів держави, зважаючи на негативні екологічні наслідки розвитку агломерацій та мегаполісів. Моделлю, на жаль, поки не передбачено по-справжньому ефективних заходів боротьби з надконцентрацією виробничих по-

тужностей і населення в містах і мегаполісах. Разом з тим, ті методи, які застосовуються, дають, без сумніву, ефект. У Франції – це субсидії з децентралізації, що поширюються на фірми, які переводять підприємства із Парижа. В Італії стосовно агломерацій Мілана і Турина діє тактика антистимулів, що передбачає обкладання податками фірм, що реалізують проекти, які мають негативні наслідки в плані розміщення тощо.

Прямо протилежною є модель центральноєвропейських країн, яка заснована на прискоренні реструктуризації під впливом суто ринкових реформ, “шокової терапії” та широкого залучення іноземних інвесторів. При значних позитивних наслідках застосування цієї моделі вона також не є повністю придатною для України, для якої вже не є реальним використання “стартового ефекту” трансформаційних перетворень. Крім того, досвід Угорщини та Чехії вказує на небезпечність невиваженого відкриття національної економіки, яка ще не має сталих підойм для реагування на негативну світову кон'юнктуру.

Певне значення для України може мати та частина досвіду трансформації в Китаї та В'єтнамі, яка пов'язана з поетапною оптимізацією економічної структури на галузевому та регіональному рівнях. Китайська модель, як показала практика останніх двох десятиліть, базується на пріоритеті збалансованості національного господарства на кожному з етапів, поступовому переведенні матеріальних та фінансових резервів в більш ефективні та перспективні галузі й виробництва (особливо в економічно відсталих та приморських районах), контрольованому розширенні участі в цьому процесі іноземного капіталу, насамперед шляхом його локалізації у вільних економічних зонах [2].

До переліку найчастіше декларованих цілей регіонального розвитку постсоціалістичних країн Центральної Європи та Китаю, В'єтнаму належать:

- деконцентрація столичних міст;
- створення необхідних передумов для господарського (переважно природо-ресурсного) освоєння нових територій;
- підвищення економічної активності у відсталих аграрних регіонах;
- впорядкування міграційних потоків із міста в село;
- пошук ефективних шляхів посилення інтеграційних зв'язків між різними елементами економіки і укладами, створення міжгалузевих територіально-виробничих поєднань;
- поляризований розвиток (полюсів і центрів росту).

Деякі підходи до формування регіональної політики цих країн будуть корисними при формуванні регіональної політики сталого розвитку, зокрема політики структурної трансформації господарства регіонів України.

Розпочинаючи оптимізацію структури економіки, Україна має використати світовий досвід та врахувати негативні приклади вирішення цієї проблеми. Але цей досвід підказує, що лише конкретний, індивідуальний підхід, максимальне врахування власних особливостей країни можуть забезпечити успіх вибраної моделі реструктуризації економіки.

Серед існуючих концепцій трансформаційних процесів в Україні найпоширенішими є [1]:

- ліберальна модель економіки;
- модель державного управління економікою;
- модель розвитку, що ґрунтується на підтримці національних макротехнологічних пріоритетів.

Представниками першої концепції є: В. Пинзеник, В. Лановий, Ю. Єхануров, Р. Шпек, Є. Гайдар. За цією концепцією необхідно зменшити державний вплив на економіку, її структуру, відмовитися від обмежень внутрішньої торгівлі, значно скоротити квотування і

ліцензування цін. Швидко приватизувати держану власність, різко скоротити дотації підприємствам. Апологети цієї концепції вважають, що економіка повинна бути максимально відкритою.

Другий напрямок представляють Т. Ковальчук, М. Павловський, А. Абалкін, С. Глазьев, Д. Львов. В основі їх доктрини лежить акцентування на внутрішній ринок, підтримку вітчизняного товаровиробника, надання пільгових умов агропромислому комплексу, припинення великої приватизації, повернення до націоналізації цілих галузей. У зв'язку з цим пропонується радикальна зміна всієї політики, що здійснюється в країні. Вони не виключають жорсткого адміністративного управління підприємством відповідно до планових завдань, фактичним поділом економіки на державний і ринковий сектори, кожен з яких повинен функціонувати у своїх системах координат [1].

Що стосується концепції, яка ґрунтується на підтримці національних макротехнічних пріоритетів, вперше представлена О. Сироткіним, то її автори вважають визначальною сферою науково-промислового потенціалу.

Суть концепції – у виборі макротехнологічних пріоритетів. Для присвоєння тій чи іншій макротехнології статусу пріоритетної пропонується зіставляти витрати на формування бази знань з неї з можливим ефектом від реалізації конкурентної продукції, створеної на її базі. Далі щодо кожної пріоритетної макротехнології формується цільова програма. Ці програми зорієнтовані на кінцеву продукцію світового рівня, що є досить інвестиційно привабливо.

Подібний погляд, з урахуванням специфіки України, її людських, наукових технологічних потенціалів знайшов своє відображення в інноваційній моделі економічного зростання, яка запропонована А. Гальчинським, В. Гейцем, В. Семиноженком [1].

Ці моделі охоплюють різні економічні важелі та підходи до розв'язання питань структурного реформування економіки. Проте вони мають на меті розв'язання економічних проблем без комплексного врахування проблем соціального та екологічного розвитку, не передбачають можливості взаємовпливу і взаємозалежності цих сфер суспільного розвитку. Водночас ці теорії не враховують особливостей регіонального підходу до структурного реформування. Для структурної перебудови економіки регіонів найефективнішою є модель сталого розвитку, яка потребує розробки механізмів адаптації її на регіональному рівні, що є метою наших досліджень з урахуванням зарубіжного та вітчизняного досвіду.

Тривала невирішеність багатьох економічних і соціальних проблем в Україні становить загрозу не лише економічній та екологічній стабільності, а й соціальному прогресу. Це вимагає поглибленого вивчення нинішнього стану та передумов розвитку економічної та соціальної діяльності загалом і особливо в галузі структурної перебудови господарства регіонів, з тим, щоб розробити досконаліший механізм управління їх функціонування, попередження появи конфліктних ситуацій, збалансування інтересів різних суб'єктів народногосподарської діяльності.

З погляду методології оптимізації функціонування будь-якої регіональної природно-господарської системи необхідно цілісно взаємопов'язане, концептуально узгоджене знання про дію законів біологічних, технічних, соціально-економічних, які відповідно регулюють певні підсистеми зв'язків. Урахування цих законів дозволяє забезпечити цілісне функціонування природно-господарських систем як органічної єдності. Її можна досягти, дотримуючись певних принципів. Розглянемо їх стосовно формування та розвитку структури

господарства регіонів. Закономірності і принципи розвитку, які діяли раніше, вимагають уточнення відповідно до нових трансформаційних умов.

Пропонуємо розглянути принципи розміщення та раціонального функціонування продуктивних сил в умовах сталого розвитку:

1. Принцип цілеспрямованості. Він полягає у визначенні для кожного регіону пріоритетності якісного чи кількісного нарощування виробничо-господарського потенціалу, структури завантаження чи розвантаження господарства, переорієнтації виробництва чи створення нових сфер тощо. Цілі трансформаційних процесів повинні спрямовуватися на досягнення відповідності структури господарства регіону інтегральному потенціалу цього регіону в Україні, і разом з тим, вирівнювання розвитку регіонів на умовах сталості.

2. Принцип науковості. Розміщення та функціонування продуктивних сил повинно бути науково обґрунтованим з урахуванням закономірностей функціонування суспільства, вивчення законів функціонування природи, налагодження тісного взаємозв'язку між цими елементами на благо суспільства і з мінімальною шкодою для довкілля. Зокрема, необхідно детально вивчити закони і закономірності функціонування та розміщення продуктивних сил. Враховуючи прогресивні тенденції суспільного розвитку, його закономірності, організувати, регулювати і контролювати розміщення та функціонування продуктивних сил для забезпечення їх сталого розвитку.

3. Принцип ієрархічності. Визначає правила формування структури господарства регіонів та окремих її елементів.

По-перше, оскільки елементи структури господарства регіону становлять єдину систему суспільного розвитку, то зміни в будь-якому елементі позначаються на усій системі на засадах мультиплікатора. Тому, розглядаючи регіональну політику трансформаційних процесів для досягнення сталого розвитку, необхідно передбачати і враховувати всю сукупність наслідків, викликаних цією зміною [2].

Це стосується взаємної узгодженості розвитку окремих елементів продуктивних сил в їх єдності і визначається пропорційністю і збалансованістю росту та розвитку кожної складової продуктивних сил. Крім того, важливою є і часова узгодженість розвитку і росту. Те саме стосується узгодженого у часі і просторі реформування різних сфер економічної діяльності і вирішення соціальних та екологічних питань.

Неузгодженість відповідності в рівнях розвитку продуктивних сил і виробничих відносин викликають деградацію окремих елементів продуктивних сил або їх системи, що негативно позначається на регіональному розвитку.

Розвиток елементів системи господарської структури регіонів повинен бути комплексним. Якщо ж якийсь з елементів продуктивних сил не розвивається належним чином або ж деградує (робоча сила, природа, засоби виробництва тощо), тоді не буде продуктивного розвитку, результати функціонування будуть незначними, а іноді й матимуть негативні наслідки.

По-друге, формуючи господарську структуру регіону, необхідно дотримуватись різноманітності в регіонально-галузевій структурі. Формувати структуру галузей необхідно так, щоб в регіональній комбінації галузей була врахована можливість рівномірного раціонального використання всіх взаємопов'язаних елементів природної системи.

По-третє, важливою умовою ефективного функціонування будь-якої господарської структури є налагодження тісних взаємозв'язків між її елементами, а також між нею і зовнішнім середовищем, оскільки вона, своєю чергою, є структурним елементом вищої сис-

теми (у нашому випадку регіональна господарська структура є елементом структури народного господарства держави), з метою забезпечення відтворювального процесу. До них віднесемо регіональні, міжрегіональні, вертикальні та горизонтальні зв'язки.

Всередині регіональні зв'язки інтегрують одиничні процеси відтворення на рівні підприємств з регіональним відтворювальним процесом. При послідовній зміні фаз відтворення формуються загальнодержавні умови і передумови, необхідні для розвитку підприємств і організацій, розміщених у регіоні. Так, матеріальні зв'язки визначають процеси відтворення виробничих фондів і оборотних засобів, фінансово-кредитні – рух грошового еквівалента матеріальних потоків, а також формування фінансових ресурсів виробничого накопичення, трудові зв'язки – процеси відтворення робочої сили, підготовки і перепідготовки кадрів для підприємств і організацій регіону.

Міжрегіональні зв'язки забезпечують взаємодію регіонального відтворювального процесу з економікою держави, формування матеріальних, фінансових і трудових ресурсів відтворення регіону за рахунок міжрайонного обміну, участі регіональної системи у формуванні загальнодержавних матеріальних, фінансово-кредитних, трудових ресурсів, а також у виробництві певної частини національного доходу країни.

Вертикальні зв'язки виконують регулювальні функції, спрямовуючи кожен регіональну систему на виконання її головної функції – участі в територіальному розподілі праці розвитку господарства регіону відповідно до інтересів економіки країни. Вертикальні зв'язки і залежності непостійні, вони змінюються відповідно до конкретного історичного етапу розвитку економіки, до рівня раціоналізації прийнятих управлінських рішень.

Дія горизонтальних зв'язків зумовлена тим, що розміщені на території області підприємства є не тільки елементами галузевих систем, але й частинами єдиної регіональної системи. У такому разі у підприємств виникає об'єктивна необхідність у вирішенні не тільки галузевих, але й і регіональних проблем. Оскільки підприємства користуються регіональними ресурсами і послугами інфраструктурних галузей, вони зацікавлені у комплексному і ефективному використанні цих ресурсів і розвитку надійної і збалансованої інфраструктурної бази.

4. Принцип системності. Він має забезпечувати і вдосконалювати структурну і функціональну єдність всіх елементів єдиної системи господарства регіону на умовах сталості розвитку.

Так, згідно з принципом системності відбувається:

– поєднання державного регулювання і господарської самостійності. Воно полягає у взаємоузгодженні цілей розвитку продуктивних сил регіону як складової частини загальнодержавних і з політикою розвитку продуктивних сил держави. Загальнодержавні цілі розвитку не завжди можуть збігатися з регіональними, проте вони не мають бути суперечливими і, водночас, реалізація загальнодержавних цілей не повинна бути “виснажливою” для регіону зокрема. Цей принцип повинен забезпечувати спрямованість трансформаційних процесів на досягнення відповідної структури господарства регіону інтегральному потенціалу відповідного регіону в загальнодержавному розподілі;

– поєднання централізму і децентралізації. Це вимагає перерозподілу між центром і регіонами прав і обов'язків в передачі багатьох напрямків соціально-економічного реформування безпосередньо на регіональний рівень. Не можна забувати, що питання розпорядження загальнодержавною формою власності, приватизації об'єктів комунальної власності, розвитку соціальної і локальної виробничої інфраструктури, соціального захисту

населення, розвитку підприємництва, здійснення загальної реформи охорони довкілля все більше і більше повинні вирішуватись виходячи з внутрішніх інтересів і потреб регіонів при максимально ефективному та раціональному використанні місцевих ресурсів. Так само, якщо і не більшою мірою, це стосується питань формування регіональних ринків капіталів, товарів і робочої сили, формування і функціонування ВЕЗ, розвитку приберегової та прикордонної торгівлі;

– поєднання галузевого і територіального підходів до управління господарством регіонів.

Зміст поєднання полягає у тому, що при галузевому підході до формування регіональної структури господарства, зумовленого досягненням найвищої продуктивності в галузі, не повинні страждати інтереси території. На жаль, в умовах командно-адміністративної системи неврахування цього принципу призвело до значних диспропорцій, які мали значні негативні наслідки для екології східних регіонів, призводили до нераціонального і нещадного використання природних ресурсів територій без врахування їх відтворювальних можливостей, негативних соціальних наслідках, що стали причиною диспропорцій у зайнятості, розселенні, формуванні малих і середніх міст тощо.

Господарство кожного регіону є складним поліструктурним утворенням. Тому однозначно віддати перевагу тому чи іншому підходу до управління господарством неможливо. Так, галузевий підхід не дає змоги враховувати територіальну спільність різних підприємств і організацій, регіональні умови економічного і соціального розвитку, завдання охорони природного середовища. При переважанні територіального підходу утруднюється реалізація технічної політики, вдосконалення спеціалізації та концентрації виробництва. Залежно від умов господарювання ці підходи повинні бути взаємоузгоджені і динамічні. Тому необхідний збалансований підхід до планування, управління господарством регіону, який дозволяв би забезпечувати економічну зацікавленість і ресурсну залежність галузей народного господарства від тих територіальних ланок, на яких розташовані підприємства галузі. Засобом такої зацікавленості може бути економічно-екологічний ефект в результаті комплексування господарської діяльності підприємств, розташованих на даній території, або об'єднання зусиль обласних (міських) органів щодо підвищення конкурентоспроможності продукції, її екологічності, розвитку виробництва, задоволення потреб населення тощо. Спеціалізація і диференціація виробництва є основою для об'єднання й інтеграції окремих взаємопов'язаних виробництв у міжгалузеві і територіальні господарські комплекси. Отже, комплекс в такому випадку може бути представлений як сукупність спеціалізованих, допоміжних, обслуговуючих виробництв, що інтегруються, зосереджених на певній території. Іншим виразом інтеграції є міжгалузева сукупність пов'язаних галузей і видів діяльності, що розглядається в рамках усього народного господарства.

Ще однією умовою ефективного формування господарської структури регіону є врахування економічних циклів коливання у розвитку будь-якої галузі. Отже, галузева структура району повинна складатися з виробництв з різним рівнем коливання економічних циклів, що дозволить відповідно реагувати на зміни в місцевому бюджеті (доході), в торгівлі, в сфері послуг, соціальній сфері загалом. Ці коливання пов'язані і зумовлюють коливання в потребі робочої сили і у такий спосіб впливають на зайнятість і ринок праці в базових і обслуговуючих галузях. Такий взаємозв'язок співвідношень різних сфер діяльності відіграє важливу роль у стабільному функціонуванні економічної системи загалом [3].

Отже, раціональна територіальна структура сприяє правильному розв'язанню таких важливих проблем, як спеціалізація та комплексний розвиток галузей окремої території, встановлення раціональних територіальних пропорцій, міжгалузевих зв'язків, раціональне використання природних та економічних ресурсів, формування системи розселення, розвиток малих і середніх міст, регулювання непомірного зростання великих міст тощо.

5. Принцип гнучкості полягає у здатності регіональної структури господарства переходити з одного функціонального стану в інший з мінімальними витратами, з метою досягнення намічених цілей або нових функцій. Гнучкість регіональної структури означає здатність її елементів змінювати свою внутрішню структуру і властивості складових, тобто можливість їх самовдосконалення без зміни загальної структури потенціалу; мобільність зв'язків між її елементами, їх здатністю до взаємозамінності та інтеграції, можливості забезпечувати сталий і ефективний розвиток народного господарства регіону під тиском зовнішніх організаційно-економічних факторів.

6. Принцип цілісності. Він означає, що всі елементи структури господарства регіону підпорядковані спільній меті, яка стоїть перед нею. Цілісність структури в процесі її формування і функціонування забезпечується реалізацією таких проявів цього принципу: єдності цільової функції для структури господарства загалом, і для кожного її елемента зокрема; спільності критеріїв ефективності функціонування і розвитку як елементів структури, так і їх сукупності. Характерна особливість цілісної системи полягає в тому, що властивості її елементів не породжують аналогічних властивостей і особливостей системи загалом. Якщо розглядати цей принцип через призму теорії сталого розвитку, то його можна трактувати так: це є принцип забезпечення просторової цілісності природних систем в процесі їх господарського відтворення; налагодження функціональних взаємозв'язків підсистем на цій території, оскільки порушення їх неминуче призведе до розпаду екосистемної цілісності і порушення загальної життєздатності середовища, яке є для людини природно-просторовою основою для життя і господарської діяльності.

Аналіз основних тенденцій і суперечностей існуючої структури української економіки (зокрема враховуючи регіональні аспекти) свідчить про істотне загострення структурних проблем. Сучасна українська економіка та фінансова кон'юнктура вимагає зосередити увагу на основних напрямках структурних змін, які сприяли б кардинальному поліпшенню економічної, соціальної та екологічної ситуації в Україні та її регіонах. Здійснення структурних реформувань має ґрунтуватися на органічному поєднанні державного, галузевого і регіонального підходів, збалансовуючи їх потім у перспективних та поточних програмах розвитку. Разом з тим, в Україні в умовах кризи акцент необхідно робити на пошук балансу між інтересами майбутнього і гострими вимогами сьогодення. Виходячи з цього, до головних пріоритетів структурної перебудови можна віднести такі напрямки вирішення найактуальніших проблем:

1. Формування системи ринкових відносин:

а) формування системи ринкових важелів економіки регіону;

– лібералізація внутрішніх господарських операцій;

– лібералізація споживчих цін;

– лібералізація зовнішньоекономічних відносин;

– формування системи оподаткування, що стимулює розвиток виробничо-господарської системи регіону на засадах соціалізації та екологічної безпеки і сприяє акумулюванню фінансових ресурсів;

– створення здорового конкурентного середовища.

б) інституційні перетворення:

- створення правової бази; функціонування механізмів структурної трансформації з метою сталості, а також нового законодавства, правил і норм, що регулюватимуть поведінку суб'єктів економіки в певних умовах господарювання;

- формування науково-аналітичних інституцій обґрунтування регіональної політики структурних трансформацій;

- створення ринкової інфраструктури;

- створення системи внутрішніх і зовнішніх регіональних ринків;

- відповідне кадрове забезпечення функціонування інфраструктур.

в) структурні перетворення:

- роздержавлення та приватизація на умовах раціонального використання власності, задоволення інтересів соціуму та завдання мінімальної шкоди довкіллю;

- демонополізація.

2. Перетворення структури народного господарства:

- структурна перебудова галузей і регіонів;

- стимулювання ефективних галузей народного господарства (формування “точок росту”);

- створення внутрішньорегіональних циклів виробництва для внутрішньорегіонального споживання і міжрегіонального обміну на умовах відтворення;

- розвиток та становлення нових організаційно-правових форм господарювання в процесі формування ринкових виробничих відносин в регіоні;

- нарощування експортного потенціалу;

- технологічне оновлення виробництва;

3. Соціалізація господарського комплексу регіонів:

- усунення диспропорцій: у рівнях соціального розвитку регіонів; рівнях розвитку села і міста; рівнях розвитку різних прошарків населення;

- створення рівних соціальних і економічних можливостей для всіх громадян України;

- досягнення раціональної структури зайнятості;

- створення нової системи соціального захисту і страхування здоров'я населення;

- забезпечення відтворювальної функції заробітної плати;

- реформування науки і захист інтелектуального потенціалу;

- регулювання соціальних інтересів у галузі освіти і охорони здоров'я;

- розробка механізмів адресної допомоги збіднілим прошаркам населення;

- розвиток соціальної інфраструктури в регіоні.

4. Забезпечення раціонального природокористування та екологічної безпеки як результату трансформаційних перетворень:

- регулювання природного ресурсокористування в умовах ринку з метою раціональності і безвідхідності використання ресурсів та створення можливості їх відтворення;

- збереження природосировинних і рекреаційних ресурсів;

- охорона навколишнього середовища від забруднення;

- ведення господарювання в регіоні з врахуванням екологічної місткості території та непорушення екобалансу.

1. *Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи)* / За ред. ак. НАН України В.М.Ненця. – К., 1999. 2. *Стеченко Д.М. Управління регіональним розвитком* – К., 2000. 3. *Данилишин Б.М., Черняк Л.Г., Фащевський М.І., Антоньєва Л.С., Горська О.В., Горський А.Ш. Методологічні засади комплексного розвитку і розміщення продуктивних сил регіонів. РВПС України НАН України.* – К., 1998. 4. *Гончаров Ю.В. Промислова політика України: проблеми і перспективи.* – К., 1999.